Een fijne groep . . .

"Na de vakantie zijn we alweer twee weken op school. In het begin was het voor veel kinderen best weer even wennen aan elkaar. Er zijn nieuwe kinderen bij gekomen, de groepjes zijn veranderd, en ze hebben een andere leerkracht. Ook de kinderen zelf zijn allemaal groter geworden. En je ziet ze kijken: hoe horen we in deze groep met elkaar om te gaan? Doet iedereen nog hetzelfde tegen elkaar als vorig jaar?
In het begin is er wat onzekerheid, de kinderen kijken naar elkaar, proberen elkaar uit, zoeken veiligheid of erkenning. Maar nu heeft ieder langzamerhand zijn plekje gevonden en ik moet zeggen: het is een fijne groep!"

Een autonoom proces
Vooral in de bovenbouw wordt de groep met het jaar belangrijker. De kinderen richten zich minder op de leerkracht en meer op elkaar. Ze hebben behoefte erbij te horen, geaccepteerd te worden. Daarvoor zijn de groepsnormen van belang: wat hoor je te doen en te laten? Wanneer hoor je erbij en wanneer niet? Zolang dat niet duidelijk is, is er onzekerheid en spanning in de groep. Na een aantal weken zijn de verhoudingen binnen de groep wel weer duidelijk. De kinderen weten waar ze aan toe zijn en welke rol ze moeten spelen om door de anderen geaccepteerd en gewaardeerd te worden.

Op zich is dat een autonoom proces, dat zich in elke groep voltrekt. Alleen de uitkomst is verschillend. Terwijl in de ene groep een fijne, positieve sfeer ontstaat, ontwikkelt de andere groep een onveilige, negatieve sfeer.

Fases in groepsvorming[1]
Fase 1: Forming (aftasten, +/- 2 weken)
De 'belevingstijd' van de zomervakantie is voor kinderen groot: fysiek en mentaal groeien ze hard. Ook al komen ze na de vakantie in 'dezelfde' groep, toch start het groepsvormingsproces opnieuw. In de eerste fase tast men elkaar af, anderen worden letterlijk en figuurlijk bekeken. Wat kan wel en niet in de groep? Wanneer hoor je erbij? Jonge kinderen zijn meer op zichzelf en de leerkracht gericht. Vanaf groep 5 zie je dat kinderen zich veel meer op de groep richten. Als een groep al eerder een groep was, zal de eerste fase snel verlopen. Men heeft snel door of anderen 'veranderd' zijn in de vakantie.

Fase 2: Storming (posities zoeken, +/- 2 weken)
In deze fase zoeken kinderen naar die positie in de groep die bij hen past. Dat kunnen ook meerdere rollen zijn. Er kan één positieve of één negatieve groep ontstaan, maar er kunnen ook twee of drie subgroepen ontstaan, met ieder hun eigen vormingsproces. Er kan ook een hoofdgroep ontstaan met enkele outsiders. Bij het bepalen van de posities / rollen in de groep ontstaan makkelijk conflicten. De leerkracht kan in deze fase 'overreageren' wanneer hij dit alleen maar als fout gedrag ziet. Het is belangrijk dat de leerkracht positieve waarden en normen laat zien (voorbeeldgedrag) en dat hij de kinderen begeleidt en inzicht geeft in het groepsproces. Deze fase duurt doorgaans een week of twee.

Fase 3: Norming (vaststellen normen +/- 2 weken)
In deze fase worden de groepsnormen vastgesteld. Als groepslid hoor je erbij als je je aan deze normen houdt. Hierbij spelen de leiders in de groep een belangrijke rol. Bij het ontstaan van positieve normen spelen de gezagdrager, sociaal werker en organisator een belangrijke rol. Zij zijn zich niet altijd bewust van hun invloed op de groep.

[1] Dit is een samenvatting van het hoofdstuk over fases in de groepsvorming bij René van Engelen, Grip op de Groep, JSW-boek 2007

Positieve normen zijn vooral van invloed op de groep zelf. Ze betekenen niet automatisch een positief leerklimaat of een positieve relatie met de leerkracht, maar ze zijn daar wel een belangrijke voedingsbodem voor. Als de leerkracht een kind van de groep onrechtvaardig behandelt dan kan de groep zich tegen hem keren. Wanneer de leerkracht de positieve normen binnen de groep, zoals samenwerken, respect en elkaar helpen, inzet binnen het leerproces, dan draagt dat bij aan een effectief leerklimaat.

Als negatieve normen ontstaan dan komen deze meestal voort uit de negatieve instelling van de leiders. Deze normen zijn goed zichtbaar als er geen directe controle is van een volwassene: kinderen worden uitgelachen, belachelijk gemaakt, buitengesloten en er wordt gedreigd met fysiek geweld. Na een week of zes liggen de normen min of meer vast. Iedereen in de groep kent de verhoudingen en het gedrag om erbij te horen. Dit biedt duidelijkheid en dit is een basale behoefte. Daarom is het na het vaststellen van de groepsnormen erg lastig om deze te veranderen.

Fase 4: Performing (uitvoering, rest van het schooljaar)
In grofweg de eerste zes weken van het schooljaar ontstaat er in meer of mindere mate een positieve of negatieve groep. Bij een positieve groep gaan de kinderen graag naar school en is er niets in de groep waar ze bang voor hoeven zijn. Een negatieve groep is voor alle kinderen 'vermoeiend' omdat iedereen op zijn hoede moet zijn: de pesters moeten voortdurend hun positie in de groep in de gaten houden en de slachtoffers moeten voortdurend opletten voor pestgedrag.

Fase 5: Temination (opheffing)
Wanneer een groep na de grote vakantie niet meer als groep bij elkaar komt (bv groep 8), dan wordt deze opheffing van de groep meer of minder bewust beleefd, al naar gelang er een sterk groepsgevoel is, men er meer of minder aandacht aan besteedt (bv afscheidsviering / -rituelen, kamp, musical) etc. In een positieve groep is er verdriet en behoefte aan het vastleggen van contacten en herinneringen. In een negatieve groep is er vooral opluchting.

Grip op de groep?

Toch is die ontwikkeling wel enigszins te beïnvloeden. Daarvoor is het belangrijk er vroeg bij te zijn. Juist in deze eerste weken van het schooljaar heb je de kans het proces positief bij te sturen. De kunst is om de kinderen zelf de normen te laten benoemen.
Van René van Engelen is het inmiddels bekende boekje 'Grip op de groep', waarin hij allerlei oefeningen en werkvormen beschrijft. Vooral het evaluatiegesprek daarover kan de leerkracht gebruiken. In dit gesprek is ruimte voor kinderen om hun eigen ervaringen te benoemen. De leerkracht kan daarin kinderen aan de beurt laten komen, gewenste uitspraken herhalen of op het bord zetten, nog meer voorbeelden vragen, enzovoort.

- Wilt u nog coaching, begeleiding van een intervisiegroepje, of een informatie en uitleg over het groepsproces, wees er dan snel bij! Nu hebt u nog invloed op de groep.
- Kijk ook op www.gripopdegroep.nl